

CRITERIS PER A LA DENOMINACIÓ CATALANA DE LES PLUGES DE METEORS

El contingut d'aquest document està sotmès a una llicència Creative Commons d'ús obert, amb reconeixement d'autoria i sense obra derivada

<http://creativecommons.org/licenses/by-nd/3.0/deed.ca>

© TERMCAT, Centre de Terminologia, 2016

Aquest criteri va ser aprovat pel Consell Supervisor en la sessió del dia 23 de juliol de 2015 (acta núm. 594)

Introducció

Un meteor és, en l'àmbit de l'astronomia, un fenomen lluminós produït pel pas a través de l'atmosfera terrestre d'un meteoroides, és a dir, d'un fragment d'un cometa o d'un asteroide que orbita al voltant del Sol, amb un diàmetre inferior als 50 metres.¹ Les agrupacions de meteoroides amb òrbites al voltant del Sol molt properes entre si, originades generalment com a deixant de pols d'un cometa periòdic, s'anomenen *eixams de meteoroides* i produeixen les conegudes pluges de meteors. Les pluges de meteors, anomenades popularment *pluges d'estels*, són, doncs, una successió de meteors en un interval curt de temps que parteix aparentment d'una mateixa regió del firmament i es produeix periòdicament en passar la Terra prop de l'òrbita d'un cometa.

Les pluges de meteors es distingeixen les unes de les altres pel radiant (això és, pel punt del firmament en què semblen originar-se des del punt de vista de l'observador) i pel període d'activitat.

Cada grup de meteors que s'observa en un punt del firmament en un moment de l'any procedent d'un mateix cometa progenitor rep un nom propi. Alguns d'aquests meteors són àmpliament coneguts i no plantegen dubtes denominatius; n'hi ha d'altres, però, que presenten certes particularitats que poden generar dubtes a l'hora d'establir-ne el nom.

En aquest document s'exposen les recomanacions generals establertes pel Consell Supervisor del TERMCAT, d'acord amb les opinions i indicacions d'especialistes del sector, per a la denominació en català de les pluges de meteors. Aquestes decisions prenen com a base les regles generals per a la nomenclatura en anglès de pluges de meteors aprovades per la Comissió 22 de la Unió Astronòmica Internacional (UAI).²

Establiment general de les denominacions

- 1) La denominació d'una pluja de meteors es construeix afegint el sufix de plural **-ids**³ a la forma plena de l'arrel del nom llatí de la constel·lació en què s'origina la pluja (això és, el radiant). L'arrel de les denominacions llatines es treu de la forma de genitiu (singular o plural, segons el nom de la constel·lació), el qual pot presentar les terminacions següents, segons la declinació:

- ae (per exemple, *Lyrae*)
- i (per exemple, *Ophiuchi*)
- is (per exemple, *Leonis*)
- us (per exemple, *Doradus*)
- ei (per exemple, *Equulei*)
- ium (per exemple, *Piscium*)
- orum (per exemple, *Geminorum*)

¹ Convé no confondre els meteoroides amb els meteorits, que són els fragments de cometes o asteroides que, després del seu pas per l'atmosfera terrestre, aconsegueixen arribar a la superfície de la Terra.

² Aquestes regles poden consultar-se actualment al lloc web de la UAI, concretament a http://www.ta3.sk/IAUC22DB/MDC2007/Dokumenty/shower_nomenclature.php.

³ Aquest sufix (del grec *-eides* 'semblant a', de *eidos* 'forma, semblança') és el mateix que s'utilitza, per exemple, en la denominació de les famílies d'animals (*lanàtids*, *nimfàlids*, *úrsids*, etc.).

Exemples:

Centàurids (a partir del genitiu llatí *Centaur*), pluja de meteors amb radiant a la constel·lació de Centaure (en llatí, *Centaurus*).

Cètids (a partir del genitiu llatí *Ceti*), pluja de meteors amb radiant a la constel·lació de Balena (en llatí, *Cetus*).

Gemínids (a partir del genitiu plural llatí *Geminorum*), pluja de meteors amb radiant a la constel·lació dels Bessons (en llatí, *Gemini*).

Leònids (a partir del genitiu llatí *Leonis*), pluja de meteors amb radiant a la constel·lació del Lleó (en llatí, *Leo*).

Nòrmids (a partir del genitiu llatí *Normae*), pluja de meteors amb radiant a la constel·lació d'Escaire (en llatí, *Norma*).

Oriònids (a partir del genitiu llatí *Orionis*), pluja de meteors amb radiant a la constel·lació d'Orió (en llatí, *Orion*).

- 2) Les denominacions de pluges de meteors en català adopten el gènere masculí, d'acord amb la tradició lexicogràfica catalana. Aquesta decisió és coherent amb el gènere dels substantius *meteor* i *estel* (forma principal, segons el diccionari normatiu, respecte al sinònim femení *estrella*), que es poden considerar referents conceptuels d'aquest tipus de fenòmens.

No es consideren adequades, doncs, malgrat que tenen un cert ús, denominacions calcades d'altres llengües, com ara **Geminides*, **Oriònides* o **Perseides*.

- 3) Els noms de les pluges de meteors s'escriuen amb la inicial en majúscula, d'acord amb la tendència en la resta de llengües, amb l'escriptura dels noms dels cossos celestes (*Via Làctia*, *Saturn*, la *Lluna*, etc.) i, específicament, amb l'escriptura dels noms de les constel·lacions a partir dels quals es formen (*Cassiopea*, *Corona Borealis*, *Lec*, *Perseus*, *Serpens*, etc.). També s'escriuen en majúscula, atès que es consideren part del nom propi, els possibles complements que acompanyin el nucli de la denominació, referents al moment del dia o al mes d'aparició de la pluja (veg. el punt 9 d'aquest mateix apartat i el punt 1 de l'apartat 4.3), o a la situació respecte de l'eclíptica (veg. el punt 4.4).

S'escriuen en minúscula, en canvi, els articles, les preposicions i també les lletres gregues, o els noms de les lletres gregues, que formin part del nom d'una pluja (veg. el punt 2 de l'apartat 4.3).

Exemples:

Perseids

Coma Berenícid

Ariètid Diürns

Lírid d'Abril

Tàurid del Nord

α-Capricòrnid

γ-Nòrmid

- 4) Quan la terminació *-ids* s'adjunta a una arrel acabada en *i*, les dues *is* en contacte es redueixen a una de sola.⁴

Exemples:

Aquàrids, en comptes de **Aquàriids* (*Aquari(i)* + *-ids*)

Escòrpids, en comptes de **Escòrpiids* (*Scorpi(i)* + *-ids*)

Sagitàrids, en comptes de **Sagitàriids* (*Sagittari(i)* + *-ids*)

- 5) Les grafies no pròpies del català procedents dels noms llatins de les constel·lacions s'adapten d'acord amb les regles generals de transcripció de mots llatins al català.⁵ Entre d'altres:

- s'insereix una *e* protètica en els substantius que en llatí comencen amb *s* seguida de consonant

Exemples:

Escútids, pluja d'estels amb radiant a l'Escut (en llatí, *Scutum*; genitiu: *Scuti*)

Escòrpids, pluja d'estels amb radiant a l'Escorpió (en llatí, *Scorpius*; genitiu: *Scorpi*)

- *ch* passa a *c* davant de *a*, *o*, *u*, consonant i a final de mot; passa a *qu*, en canvi, davant de *e* i *i*

Exemples:

Camaleòntids, pluja d'estels amb radiant al Camaleó (en llatí, *Chamaleon*; genitiu: *Chamaleontis*)

Ofiúquids, pluja d'estels amb radiant a l'Ofiüc o el Serpentari (en llatí, *Ophiucus*; genitiu: *Ophiuchi*)

- *ph* passa a *f*

Exemples:

Cèfids, pluja d'estels amb radiant a Cefeu (en llatí, *Cepheus*; genitiu: *Cephe*)

Delfinids, pluja d'estels amb radiant al Dofí (en llatí, *Delphinus*; genitiu: *Delphin*)

- se simplifiquen les consonants dobles *cc* (davant de *a*, *c*, *u*), *bb*, *pp* i *tt*. Es mantenen, en canvi, els grups *mm*, *nn*, *rr* i *ss*; també es manté *cc* davant de *e* i *i*. Finalment, *ll* passa a *l·l*.

Exemples:

Púpids, pluja de meteors amb radiant a la Popa (en llatí, *Puppis*; genitiu: *Puppis*)

Sagitàrids, pluja de meteors amb radiant al Sagitari (en llatí, *Sagittarius*; genitiu: *Sagittari*)

Cassiopeids, pluja de meteors amb radiant a Cassiopea (en llatí, *Cassiopeia*; genitiu: *Cassiopeiae*)

⁴ Aquest criteri se separa de la decisió adoptada per la UAI per a l'anglès, però és conforme a una resolució adoptada pel ple de la Secció Filològica del 17 de març de 1995, segons la qual, entre altres coses, la terminació *-iids* en els termes científics es redueix a *-ids*.

⁵ Vegeu, com a obra de referència general per a aquest punt, ALBERICH, Joan; ROS, Montserrat. *La transcripció dels noms propis grecs i llatins*, Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1993 (Biblioteca Universitària, 13).

- els diftongs *ae* i *oe* passen a *e*

Exemples:

Cèlids, pluja de meteors amb radiant al Burí (en llatí, *Caelum*; genitiu: *Caeli*)

Fenícids, pluja de meteors amb radiant al Fènix (en llatí, *Phoenix*; genitiu: *Phoenicis*)

- *y* passa a *i*

Exemples:

Cígnids, pluja de meteors amb radiant al Cigne (en llatí, *Cygnus*; genitiu: *Cygni*)

Lírids, pluja de meteors amb radiant a la Lira (en llatí, *Lyra*; genitiu: *Lyrae*)

- 6) Excepcionalment, en casos en què el resultat d'adjuntar el sufix *-ids* a una arrel llatina doni com a resultat una denominació homònima d'una altra, el sufix *-ids* s'adjunta a la forma del nominatiu (arrel i terminació).

Exemple:

Hidrúsid (del nominatiu *Hydrus*) designa la pluja de meteors amb radiant a Hidra mascle (*Hydrus*, en llatí), perquè *Hídrids* (del genitiu *Hydri*) ja designa la pluja de meteors amb radiant a Hidra femella (*Hydra*, en llatí).

- 7) Quan el nom de la pluja de meteors es forma a partir del nom llatí d'una constel·lació constituït per més d'un element, el sufix *-ids* s'aplica només a l'últim element del nom, pres en la forma de genitiu, i es manté la separació entre els elements. Pel que fa a l'accentuació del primer element, es manté la pronúncia llatina i s'hi apliquen les regles del català.

Exemples:

Cànum Venatícids, pluja de meteors amb radiant als Llebrers (en llatí, *Canes Venatici*; genitiu: *Canum Venaticorum*)

Leonis Minòrids, pluja de meteors amb radiant al Lleó Menor (en llatí, *Leo Minor*; genitiu: *Leonis Minoris*)

- En aquests casos, excepcionalment, la terminació de genitiu *-ae*, corresponent als substantius de la primera declinació, es redueix a *-a*.⁶

Exemples:

Coma Berenícids (en comptes de **Comae Berenícids*), pluja de meteors amb radiant a la Cabellera de Berenice (en llatí, *Coma Berenices*; genitiu: *Comae Berenices*)

Corona Austràlids (en comptes de **Coronae Austràlids*), pluja de meteors amb radiant a la Corona Austral (en llatí, *Corona Australis*; genitiu: *Coronae Australis*)

⁶ Aquesta decisió se separa de les normes de la UAI per a l'anglès, però permet evitar l'estranyesa de trobar, en català, un grup vocàlic *-ae* a final de mot. Alhora, també estalvia vacil·lacions de pronúncia i d'adaptació ([kómae] o [komáe]?; [korónae] o [koronáe]?, etc.).

- 8) En el cas de pluges amb noms tradicionals ja consolidats que no segueixen la pauta de denominació general, el nom tradicional s'accepta com a sinònim complementari de la denominació creada d'acord amb les normes actuals o, segons el cas, com a denominació única.

Exemples:

Giacobínids (a partir del cometa progenitor Giacobini-Zinner) és un sinònim complementari de **Dracònids**, pluja de meteors de la constel·lació del Dragó (*Draco*, en llatí; genitiu: *Draconis*).

Quadràntids és la denominació fixada per a la pluja de meteors de la constel·lació Quadrans Muralis, actualment obsoleta i inclosa dins la constel·lació de Bover⁷ (*Bootes*, en llatí; genitiu: *Bootis*).

- 9) En el cas de pluges diürnes, s'acostuma a afegir l'adjectiu *diürn* al nom de la pluja.

Exemples:

Ariètid Diürns

Escútids Diürns

Monoceròtid Diürns

Denominacions de pluges de meteors amb radiant a la mateixa constel·lació

Quan dues o més pluges de meteors tenen com a radiant la mateixa constel·lació, cal establir algun tipus de distinció denominativa que permeti distingir-les.

- 1) En denominacions tradicionals, ja consolidades, se sol afegir al nucli de la denominació (creat a partir de l'arrel del nom llatí de la constel·lació + el sufix *-ids*) un complement referit al mes de l'any en què té lloc la pluja.

Exemples:

Lírids d'Abril, pluja d'estels amb radiant a Lira (en llatí, *Lyra*; genitiu: *Lyrae*) que té lloc anualment entre el 16 i el 26 d'abril. Es distingeix, per exemple, dels **Lírids de Juny**.

En contextos de divulgació, sovint s'utilitzen les denominacions genèriques, sense precisió del mes d'activitat, per a designar les pluges més conegudes d'una determinada constel·lació (*Lírids*, en comptes de *Lírids d'Abril*, o *Boòtids* en comptes de *Boòtids de Juny*). Aquestes formes es consideren sinònims complementaris de les denominacions més específiques.

- 2) En les noves denominacions s'afegeix el sufix **-ids** a l'arrel del nom de l'estel més proper al radiant de la pluja (o, en cas de dubte, de l'estel proper més brillant).⁸

Els noms dels estels —seguint el sistema de Johann Bayer, establert el 1603 i encara vigent— es creen amb el nom llatí en genitiu de la constel·lació on es troben, precedit

⁷ També *Bouer*, en català, forma recollida com a exemple al diccionari normatiu (*constel·lació del Bouer*, sota la veu *constel·lació*) i com a sinònim complementari de *Bover* en altres fonts.

⁸ La UAI afegeix que, si encara hi ha dubte, es pren com a referència la posició del radiant durant el pic d'activitat de la pluja en l'any del descobriment.

d'una lletra grega que indica l'ordre de brillantor aparent de l'estel dins la constel·lació (*alfa* per a l'estel més brillant, *beta* per al segon estel més brillant, etc.).⁹

Si bé el criteri general de denominació dels estels és clar, a l'hora de concretar els noms d'aquests astres s'observen unes certes vacil·lacions formals, les quals, de retruc, es traslladen també a les denominacions de pluges de meteors. Les vacil·lacions afecten bàsicament els punts següents: escriptura de la lletra grega (lletra en alfabet grec o nom de la lletra); aglutinació del nom de la lletra amb el nom de la constel·lació, ús del guionet o separació; majúscula o minúscula inicial dels components de la denominació.

Les recomanacions del Consell Supervisor pel que fa a aquestes qüestions són les següents:

- Es consideren adequades tant les denominacions creades amb la lletra en alfabet grec com les creades amb el nom de la lletra grega, si bé en àmbits d'especialitat es consideren preferibles les denominacions creades amb la lletra en alfabet grec.
- En cas que s'opti per utilitzar la lletra en alfabet grec, la lletra s'escriu en minúscula i se separa amb un guionet del segon element de la denominació. El segon element de la denominació s'escriu amb majúscula inicial.

Exemples:

α-Aurígids
α-Centàurids
β-Hidrúsids
γ-Nòrmids
π-Púpids
ω-Serpèntids

- En cas que s'opti per utilitzar el nom de la lletra grega, aquest s'escriu amb la inicial en minúscula i separat amb un guionet del segon component de la denominació, coherentment amb l'escriptura de la lletra en alfabet grec. El segon component de la denominació s'escriu amb majúscula inicial.

Exemples:

alfa-Aurígids
alfa-Centàurids
beta-Hidrúsids
gamma-Nòrmids
pi-Púpids
omega-Serpèntids

⁹ Si bé el sistema denominatiu de Bayer és d'ús generalitzat en l'àmbit científic en totes les llengües, de vegades, en contextos de divulgació, les llengües romàniques adapten aquesta nomenclatura per fer-la més transparent. L'adaptació se sol concretar en l'estructura següent: *nom de la lletra grega + preposició de + nom de la constel·lació en la llengua pròpia (precedit o no de l'article definit, segons el cas)*. Per exemple, *alfa del Centaure* (en castellà *Alfa del Centauro* i en francès *Alpha du Centaure*). Aquest sistema es considera, però, poc recomanable des del punt de vista científic.

Denominacions de pluges de meteors procedents d'un mateix cos progenitor

Quan un grup de meteoroides, procedents d'un mateix cos progenitor, dona lloc a dues pluges o, més concretament, a dues branques d'una pluja, observables en la mateixa època de l'any, s'utilitza la situació respecte de l'eclíptica per a diferenciar-les. Així, s'afegeix al nom de la pluja el complement *del Sud* o *del Nord* (en majúscules), segons el cas.

Exemples:

ω-Escòrpids del Nord
ω-Escòrpids del Sud

Tàurids del Nord
Tàurids del Sud

Denominacions de pluges de meteors amb radiant compartit en dues constel·lacions

Les denominacions de les pluges de meteors amb radiant compartit en dues constel·lacions diferents¹⁰ es creen adjuntant el sufix *-ids* a l'arrel del nom llatí, en genitiu, de cadascuna de les constel·lacions i coordinant les denominacions resultants amb un guionet.¹¹

Exemples:

Cànum Venatícids-Boòtids
Cèfids-Cassiopeids
Líbrids-Lúpids del Nord
Líbrids-Lúpids del Sud
Púpids-Vèlids
Serpèntids-Corona Boreàlids

¹⁰ En aquests casos, alguns meteors de la pluja s'observen com a procedents d'una constel·lació i d'altres, com a procedents d'una altra de propera.

¹¹ Per a la creació de cadascuna de les denominacions que integren el nom complet de la pluja, cal tenir en compte els criteris d'establiment general de les denominacions de l'apartat 4.2 d'aquestes recomanacions.